

KRİZİN MUHASEBESİ VE MUHASEBENİN KRİZİ

ACCOUNTING OF THE CRISIS AND CRISIS OF THE ACCOUNTING

Prof.Dr. Ahmet Vecdi CAN*

ÖZET

1929 yılında baş gösteren büyük ekonomik buhranla beraber tam anlamıyla ekonomi yazınına giren kriz kavramının temel ortaya çıkış nedenleri arasında aslında tam bir görüş birliği yoktur. Zira görüntüdeki nedenler bazen temeldeki nedenleri gizleyebilmektedir. Kriz ve muhasebe arasındaki ilişkinin analizi temeldeki nedenlerin daha iyi anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Bu çalışmada ekonomik krizlerin bir muhasebesi yapılmakta ve temeldeki nedenlerden birinin de muhasebe uygulamaları olduğu tespit edilmektedir.

Ekonomik krizlerde acaba muhasebenin gerçekten bir payı var mıdır? Özellikle bugün içinde bulunduğumuz küresel kriz muhasebenin (ve denetimin) kusur veya ihmalleri yüzünden mi ortaya çıkmıştır? Bu kriz esasında bir muhasebe krizi olarak da değerlendirilebilir mi? Bu çalışmanın amacı bu soruları tartışmak ve cevaplamaktır. Zira bu sorulara verilecek cevaplar muhasebenin doğrudan geleceği ile ilgili olabilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Muhasebe, Denetim, Muhasebe Mesleği

* Sakarya Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü

ABSTRACT

With the beginning of the greatest economic depression in 1929, the concept of depression (crisis) had been fully accepted word entered into Economy literature, in fact, there is no fully complete consensus among the factors which occurring basicly causes of the crisis. In fact, principal causes can sometimes be hidden by the apparent reasons. The analysis of the relationship between crisis and accounting is very important for understanding of some basic causes of the crisis. In this study, Economic crises have been examined and trying to determine that accounting is also one of the main factor for the crisis.

Is accounting has any mission for Economic crisis? Especially, in the occurrence of the current global crisis is because of defect or omission of the accounting (and auditing)? Can this crisis be considered as accounting crisis, in fact? The aim of this study, to discuss those questions and reply them question, because the answers of those questions can directly related to future of accounting.

Key Words: Economic Crisis, Accounting, Auditing, Accounting Profession.

GİRİŞ

Ekonomik küreselleşme nedeniyle artan karşılıklı küresel bağımlılık (global interdependency) ülkelerin ekonomi politikalarını belirlemedeki bağımsızlıklarını önemli ölçüde kısıtlamış ve onları uluslararası ekonomik gelişme ve dalgalanmalara karşı aşırı duyarlı hale getirmiştir. Ekonomik küreselleşmeyle birlikte birçok ülkede uygulanan finansal serbestleşme programları sonucunda finansal denetim azalmış, oluşturulan finansal serbestlik ortamı finansal sektörün reel ekonomiden çok daha hızlı gelişmesine olanak sağlamıştır. Artan finansal aktivite ve araçlardaki çeşitliliğe rağmen bu araçları ve içerdikleri riskleri değerlendirebilecek teknik kapasite oluşturulamamıştır.

Piyasaların ve finansal kurumların uluslararası niteliğinin artması, ulusal merkez bankalarının, bankaların ve finansal kuruluşların üzerindeki yaptırım gücünü zayıflatmıştır. Bu durum finansal piyasalarda genel kırılmanın artmasına katkıda bulunmuş ve krizlere zemin hazırlamıştır (Özkan, 2008:71). Finansal serbestleşme, hem krizlerin oluşmasında hem de yayılma riskinin artmasında önemli rol oynamıştır (Özkan, 2008:2).

Yaşanan finansal krizlerde acaba muhasebenin bir suçu var mıdır? Bugün içinde bulunduğumuz küresel finansal krizin ortaya çıkmasında ve kısa süre içinde tüm dünyaya yayılmasında muhasebe ve denetimin bir kusuru veya ihmali söz konusu mudur? Diğer bir anlatımla muhasebe temel kavramlarının, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin, en yaygın muhasebe yaklaşım, yöntem ve uygulamalarının, muhasebe standartlarının, muhasebe mevzuatının yani muhasebe ve denetim ile ilgili yapılan her türlü mesleki ve yasal düzenlemelerin küresel finansal krizin nedenleri veya sonuçları ile ilişkilendirilmesi mümkün müdür?

IMF raporlarına göre son krizin neden olduğu zarar bugün itibarıyla ABD’de 2.7 trilyon USD, Avrupa’da 1.2 trilyon USD ve Japonya’da 150 milyar USD’ye ulaşmış olup toplam zararın gelecek 2 yıl içinde yaklaşık 6 ila 11 trilyon USD arasında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Başta ABD’de olmak üzere yüzlerce banka ve finans kurumu ile birçok dev şirketin iflasına neden olan son küresel finansal krizin muhasebe ve denetim ile olan ilişkisi aşağıda irdelenmeye çalışılacaktır. Bu amaçla öncelikle krizin kısa bir muhasebesi yapılacak ardından muhasebenin krizi tartışılacaktır.

I. KİRİZİN MUHASEBESİ

İktisadi anlamda kriz, ekonomik bir yapıyı bütün olarak etkileyen ve dengeleri bozan (Şakrak, 1999:48), iktisadi işleyişi kısmen ya da tamamen değiştiren kapsamlı sorunlar bütünüdür (Aktaş vd., 2009:11). Sektörel, ulusal, bölgesel veya küresel düzeyde ortaya çıkabilen ekonomik krizler (Eğilmez,

2009) para, faiz, banka, döviz, borsa veya dış borç vb. finansal nitelikli olabileceği gibi resesyona, enflasyona veya işsizliğe vb. reel sektörle ilgili de olabilir (Yıldırım ve Gülcemal, 2009:145; Özer, 1999:29). Ekonomik krizler kimi zaman doğrudan doğruya (bu son yaşanan küresel krizde olduğu gibi) finans sektöründen kaynaklanırken, kimi zamanda reel sektörden başlayıp finans kesimini etkilemektedir.

2008 yılında ABD’de mortgage yüzünden ortaya çıkan, sonrasında aşamalı olarak tüm dünyaya yayılan küresel kriz sadece ABD ekonomisini değil, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini de etkilemiştir. Bu krizi tetikleyen olayların başında likidite bolluğu ve gevşek borçlanma kuralları, yüksek riskli mortgage kredilerinin menkulleştirilmesi gelmektedir. Bu finansal ürünlere olan güvenin çöküşüyle beraber mortgage kredileri değer kaybetmiş bu da finansal aracılarda bilâncolarında kötüleşmelere sebep olmuş ve sonrasında krizin alt yapısı tamamen oluşmuştur. Likidite bolluğu dolayısıyla riskli kredilerde artış, bu kredilerin şeffaf olmayan bir biçimde menkul kıymetleştirilmesi, türev ürünlerin muhasebeleştirilmesindeki başarısızlık, finansal raporların denetimindeki zaaflar, derecelendirme kuruluşlarının gecikmeli ve hatalı değerlendirme ve kararları krizin başlıca sebepleri arasında sayılabilir.

Marksist çevrelerin görüşleri krizin şaşılacak bir şey olmadığı yönündedir. Zira bu onlara göre kapitalizmin doğal bir sonucudur (Akgüç, 2009). Kapitalizm doğası gereği sürekli olarak kriz üretmeye devam edecektir. Bundan kurtuluş yoktur. İslami çevreler de benzer biçimde kapitalizme ağır eleştiriler getirmektedirler. Türkiye’nin de üyesi bulunduğu İslam Kalkınma Bankası “Küresel Finansal Kriz” ile ilgili iki önemli nedenden bahsetmektedir. Bunlar aşırı krediler ve aşırı spekülasyondur. Halbuki İslam faizi yasaklayarak aşırı kredilere, ihtiyatlı ve dengeli olmayı emrederek de spekülasyona izin vermemektedir. Gerçek şu ki, İslami finansal hizmetler sektörü krizden neredeyse hiç etkilenmemiştir (<http://www.isdbforum.org>).

Yukarıda açıklanan bu farklı görüşler de dikkate alınarak son yaşanan küresel kriz için “reel sektör ile finansal sektör arasındaki bağın artık inceldi-

ği yerden koptuğunun resmidir” denebilir. Finans sektöründe icat edilen bir takım kağıt evraklar, defalarca türevinin alınması ve aşırı değerlendirme dolayısıyla ekonomik gerçekleri yansıtmaktan uzaklaşmıştır. Gerçekte değeri olmayan (zehirli tabir edilen) varlıkların işletme aktiflerinin içine yerleşerek finansal balonlara ve fiktif karlara neden olması engellenemediği sürece krizler de engellenemeyecektir. Muhasebe kural ve standartlarına harfiyen uygun görünmekle beraber işletmelerin iktisadi/mali/finansal gerçeklerini yansıtmaktan uzak olarak hazırlanan (ve dolayısıyla topluma mütemadiyen yalan söyleyen) finansal raporların üstelik denetlenmiş ve onaylanmış olması krizin adının biraz da “muhasebe” konulmasını zorlayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. MUHASEBENİN KRİZİ

“Krizin muhasebesi” yapıldığında, karşımıza çıkan tablo biraz da “muhasebenin krizi” gibi görünmektedir. Yaşanan finansal krizlerde acaba muhasebenin ve denetimin bir suçu var mıdır? Örneğin bugün içinde bulunduğumuz küresel finansal krizin ortaya çıkmasında ve kısa süre içinde tüm dünyaya yayılmasında muhasebe ve denetimin bir kusuru veya ihmali söz konusu mudur? Daha açık bir anlatımla muhasebe temel kavramlarının, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinin, yaygın muhasebe yaklaşım, yöntem ve uygulamalarının, muhasebe standartlarının, muhasebe mevzuatının, muhasebe denetiminin, muhasebe ve denetim ile ilgili yapılan her türlü mesleki ve yasal düzenlemelerin, muhasebe kültür ve değerlerinin küresel finansal krizin nedenleri veya sonuçları ile ilişkilendirilmesi mümkün müdür?

Her şeyden önce bugün var olan ekonomik sistemler ve finansal uygulamalar şayet kriz üretiyorlar ise muhasebe ve denetim sistem ve uygulamaları da bu sistemlerin ayrılmaz bir parçası (alt sistemi) olarak bu krizlerden sorumlu tutulmalıdır. Ekonomik sistemler muhasebe ve denetim sistem ve uygulamalarının omuzlarında yükseldiğine göre ekonomik veya finansal krizlerin altında biraz da muhasebe ve denetim sistem ve uygulamalarını aramak yan-

liş olmasa gerektir. Nitekim finansal sistemin aşırı risk alınmasına izin vermesi, varlıkları doğru fiyatlandıramaması ve şeffaflık konusunda gösterdiği zaafiyet mali piyasaların başarısızlığını doğuran ana nedenler arasında sayılmaktadır (TEPAV, 2008:2). Bir bakıma “muhasebenin krizi” olarak ifade edebilecek başlıca olayların aşağıdaki noktalarda özetlenmesi mümkündür:

- Genel anlamda muhasebenin temel kavramlarından uzaklaşma,
- Muhasebe standartları ve düzenleme yetkisine sahip kurumların tam bağımsız olamamaları,
- Yaratıcı muhasebe (creative accounting) uygulamaları,
- Yanıltıcı finansal raporlar ve denetim raporları,
- İhtiyatlılık ve muhafazakârlık kavramlarından uzaklaşma,
- Gerçeğe uygun değer yöntemi ile değerlendirme,
- Şeffaflık sorunu ve denetim zaafiyeti.

Her şeyden önce yaşanan küresel krizin işletmelerin muhasebenin temel kavram ve ilkelerinden uzaklaşmasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu noktada muhasebe standartlarının da birçok muhasebe temel kavramından uzaklaşmayı adeta teşvik eden bir yapı getirmeye çalıştığı gözden uzak tutulmamalıdır. Muhasebe kural ve standartlarının tanıdığı seçenekler ve sahip olduğu esnekliklerin yol açtığı yaratıcı muhasebe uygulamaları ile yanıltıcı finansal raporlar da krizin nedenleri arasında sayılabilir. Zira bu sayede finansal bilgi kullanıcılarının işletmeyi gerçekte olduğundan daha farklı algılaması ve genellikle zarar görecekları kararlara imza atmaları sağlanmaktadır. Diğer yandan piyasa değerleri ile değerlendirme yaklaşımlarının, taşıdığı riskler nedeniyle (mali gerçekleri yansıtmaktan uzaklaşması), çoğu zaman kredi verenleri ve sermaye sahiplerini koruması mümkün olamamaktadır. Hedge muhasebesi ve türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi halen muhasebenin en sorunlu olduğu alanlardandır. Hesap verilebilirliği ortadan kaldıran devasa şeffaflık sorunları, denetim proseslerinde ortaya çıkan zaafiyetler krizi tetikleyen sebepler arasında görülmektedir. Ekonomik krizler ile muhasebe arasındaki ilişkinin görünür hale geldiği bu sorunlar aşağıda kısaca açıklanacaktır.

2.1. Muhasebenin Temel Kavramlarından Uzaklaşma

Yaşanmakta olan finansal krizin muhasebe kavram, ilke ve esaslarına uymama nedeniyle ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. TÜRMOB genel başkanı kriz ile ilgili bir değerlendirmesinde “krizin temelinde muhasebe ilkelere uymama yer almaktadır ve çözüm muhasebe içinde aranmalıdır” demiştir (Türker, 2009). Gerçekten de bugün yaşanan küresel krizin ortaya çıkmasında, işletmelerin muhasebenin temel kavramlarından giderek uzaklaşan muhasebe uygulamaları içine girmiş olmalarının önemli rol oynadığı tespit edilmektedir. Bu bağlamda iflas eden büyük şirketlerin muhasebe uygulamaları incelendiğinde;

- muhasebe organizasyon ve süreçlerinde tüm toplum çıkarları gözetimeyerek sosyal sorumluluk kavramından,
- işletme kasası ile işletme sahip ve/veya ortaklarının cebini ayırmayarak kişilik kavramından,
- aşırı kar hırsı yüzünden yüksek riskli işlere, spekülatif davranışlara veya yatırımlara girip şirket varlığını tehlikeye atarak işletmenin sürekliliği kavramından,
- aktifleştirme yöntemi, gelir ve gider tahakkukları, aylara/yıllara sari gelir veya giderleri kullanarak veya zararları sürekli erteleyerek dönemsellik kavramından,
- kur farklılıklarını ve arbitraj yöntemlerini kullanarak para ölçüsü kavramından,
- piyasa değeri yöntemi ile varlıklar gerçeği yansıtmayan değerlerle ortaya konularak maliyet esası kavramından,
- işletme yönetiminin finansal raporları manipüle etme isteğine alet olarak tarafsızlık kavramından,
- muhasebe değerlendirme seçenekleri ve yöntemlerine ilişkin farklı amaçlı tercihler ile tutarlılık kavramından,
- şeffaf olmayan uygulamalar ile tam açıklama kavramından,

- gerçekleşmeyen gelirleri kaydederek (Enron olayı vb.) ve karşılık ayırmayarak ihtiyatlılık kavramından,
- karar vericilerin kararlarını etkileyebilecek hususları gizleyerek önemlilik kavramından,
- özü farklı ancak görünürde muhasebe kural ve standartlarına uygun işlem ve uygulamalar ile özün önceliği kavramından genellikle uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir.

Gözlemlenen bu hususlar muhasebede mesleki özen, bilgi ve tecrübe eksikliği gibi çok da kötü niyetli olmayan nedenlerden kaynaklanıyor olabilir. Bununla birlikte kimi uygulamaların meslekle ilgili etik kural ve standartlara ayrıca diğer ilgili mevzuata aykırı olması bir yana tüm toplumun çıkarlarına ve genel ahlaki normlara ters düşen ancak son derece bilinçli (profesyonel) davranışlardan kaynaklandığı da anlaşılmaktadır. Hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın genel kabul görmüş muhasebe ve denetim kavram, ilke, kural, standart ve yöntemlerine aykırı uygulamalar kamu menfaatlerini korumaya katkıda bulunmak ile görevli bu hakkaniyet temelli alanı esas yörünge-sinden çıkarıp krize uygun ortam hazırlayan bir alan haline dönüştürmektedir.

2.2. Muhasebe Standartları ve Düzenleme Yetkisine Sahip Kurumların Tam Bağımsız Olamamaları

Son finansal krizin ardından muhasebe standartları ve kurumları da sorgulanmaya başlanmış (Yılmaz, 2009:6) özellikle finans kurumlarının IASB (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) ve FASB (Finansal Muhasebe Standartları Kurulu) üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı ve bu kurumların işleyişleri önemli tartışma konularından biri haline gelmiştir (Arnold, 2009:803-809).

Ekonomilerdeki küçük işletmelerin genellikle aktiflerini ve karlarını olduğundan düşük, büyük işletmelerin ise tam aksine varlıklarını ve karlarını olduğundan büyük gösterme eğilim ve çabası içinde oldukları gözlemlenmek-

tedir. Bunun nedeni gayet açıktır. Küçük işletmenin derdi devletle, büyük işletmenin derdi millettedir. Halka açık olmayan küçük işletmeler sürekli nasıl daha az vergi öderim dürtüsüyle vergi matrahlarını küçültmek, bunun mümkün olmadığı durumlarda vergiyi mümkün olduğu kadar ötelemek istegindedirler. Halka açık büyük işletmeler ise nasıl daha fazla kaynak (sermaye ve kredi) yaratabilirim düşüncesiyle zararlarını gizlemekte, aktiflerini şişirmekte ve karlarını olduğundan daha yüksek gösterecek (yaratıcı) muhasebe uygulamalarına müracaat edebilmektedirler. İşin paradoksal tarafı ise her şeyin muhasebe kurallarına ve muhasebe standartlarına uygun (gibi) görünmesidir. Bu amaçlara denetim kurumları, kredi derecelendirme kuruluşları, kredi ve finans kurumları da alet edilmekte hatta ortak bile olabilmektedirler. Büyük işletmelerin ve özellikle kredi ve finans kurumlarının muhasebe ve denetim meslek ve uygulamalarını bu bağlamda yönlendirmesi mümkündür. Dolayısıyla bu işletmelerin muhasebe mevzuat ve standartlarını, bu düzenlemeleri yapmaya yetkili makam ve kurullar üzerinde baskı oluşturarak etkilemesi olasılığı dikkatle değerlendirilmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin evrensel muhasebe kavramlarından maliyet esası yerine piyasa değerinin getirilmesi konusunda uzun bir süre özellikle büyük şirketlerin çeşitli baskıları olmuştur (Zeff, 2007:49-62).

Bu bağlamda özellikle Amerikan muhasebe kurallarının piyasalardaki çalkalanmanın arkasındaki rolünü, hatta küresel muhasebe standartlarının etkisini çok iyi sorgulamak gerekmektedir (Sak, 2008; Sağlam, 2008: Kutlan, 2009:419-424). Muhasebe standartlarının ve bunlarla ilgili düzenlemelerin “toplumlara inandırıcı yalanlar söylenmesini önleyecek” biçimde yeniden yapılması sağlanmalıdır (Aysan, 2009). Aksi takdirde bu tür krizlerin gelecekte er ya da geç tekrar etmesinin önlenmesi mümkün olamayacaktır.

2.3. Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları

Yaratıcı muhasebe (creative accounting), yaratıcılık ifadesinin içindeki

gizli müspet anlamın aksine muhasebedeki menfi durumların tarifi için kullanılmaktadır. Yaratıcı (kreatif) muhasebe uygulamaları ise, genellikle işletmenin arzu edilmeyen mevcut finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını gizlemek veya değiştirmek için kullanılan yöntem ve yaklaşımların bütününe verilen isimdir. Muhasebe kurallarında bazen birden fazla seçenek sunulur, farklı yöntemler öngörülür, geniş esneklikler tanınır. İşte yaratıcı muhasebe uygulamaları bu yöntem, seçenek ve esneklikleri yalnızca belli kişi veya grupların lehine sonuçlar doğuracak şekilde kullanma anlamına gelir. Asıl amaç işletmelerin mali tablolarını mevzuat ve standartlara uygun olmak koşuluyla öyle bir hazırlamaktır ki, mali tablo kullanıcıları işletmeyi gerçekte olduğundan farklı algılasın ve kararlarını işletmenin iktisadi/mali gerçeklerine göre değil de nasıl algıladıysa öyle göre versin. Dolayısıyla yaratıcı muhasebe uygulamaları esas itibarıyla mali tabloların, işletmenin durumunu olduğundan daha farklı göstermek amacına (ki bunun daha çok işletmeyi olduğundan daha iyi göstermek amacına dönük olduğu gözlemlenmektedir) hizmet eden muhasebe uygulamaları olarak tanımlanabilir (Saltoğlu, 2003:108). Buradaki asıl tehlike, her şeyin görünürde muhasebe kurallarına ve diğer mevzuata harfiyen uymasıdır. Ancak yaratıcı muhasebede muhasebe mevzuatı, muhasebe standartları ve diğer muhasebe düzenleyicilerinde bulunan seçenekleri, esneklikleri veya boşlukları işletmeyi olduğundan farklı göstermek amacıyla sonuna kadar kullanır. Dolayısıyla yaratıcı muhasebe özünde hileli finansal raporlamanın bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çıtak, 2009a ve 2009b).

Özetle yaratıcı muhasebe uygulamalarının, muhasebe kurallarındaki, standartlarındaki ve ilgili mevzuattaki esneklik ya da boşluklardan yararlanmak suretiyle hayat bulduğu söylenebilir (Saltoğlu, 2003:108). Oysa finansal krize neden hususların başında yaratıcı muhasebe uygulamaları gelmektedir. Örneğin (Aysan, 2009) 1908 yılında kurulan General Motors (GM) 2008 yılında iflas masasına düşmeden önce gerçekte 3 milyar USD zarar ettiği halde değerlendirme kurallarının verdiği seçenekler ve esnekliklerden yararlanarak Amerikan muhasebe kurallarına tamamen uygun biçimde 2006 ilk çeyreği için 1 milyar USD kar açıklamıştır. Aynı uygulamalar 2007 yılı finansal

açıklamalarında da tekrar edilmiştir. 2008’de 30,6 milyar USD zarar ettiği halde aynı yöntemlerle bunu 16,8 milyar USD olarak açıklamıştır. 1960 yılında 830 bin çalışanıyla ABD otomobil pazarının %60’ını elinde bulunduran bu koca devin 2009 yılına gelindiğinde çalışan sayısının 275 bine düştüğü ve yerli pazardaki payının %25’e indiği gözlemlenmiştir. Şirket eğer gerçek durumunu topluma açıklamış olsaydı sonuç acaba farklı olur muydu? Harvard Business Review’in Haziran 2009’da yaptığı açıklama şöyle: “Örnek olarak, GM’nin denetim komitesi, 2006’da bu şirket için bunu (halka açıklanan finansal tabloların gerçeği yansıtıyor olmasını) yapabilmiş olsaydı, şirketin geçen kış (2008 kışı) başına gelenler (iflas durumu) gelmeyebilir, olaylar başka şekilde gelişmiş olabilirdi” (HBR, 2009:93’den aktaran Aysan, 2009).

Yaratıcı muhasebe uygulamalarının en önemli çıkış noktasının işletmenin finansman maliyetleri ile hisse senetlerinin piyasa değeri üzerindeki olumlu etkileri olduğu ileri sürülmektedir (Saltoğlu, 2003:108). Kısa vadede işletmelere ve yatırımcılara önemli kazançlar getirmesi sebebiyle oldukça sık kullanılan yaratıcı muhasebe teknikleri uzun vadede telafisi zor sorunlarla (hatta gerçek durumun ortaya çıkmasıyla birlikte iflaslar ile) karşılaşılmasına neden olmaktadır (Çıtak, 2009a:83). Bu konuda bir başka örnek Merryll Lynch’tir. 2008’de battığı için Citibank tarafından “bir pula” satın alınan ünlü yatırım bankası Merryll Lynch (Aysan, 2009): “2007’nin son çeyreği sonunda yayımlanan finansallarında şirket, varlık değerlerini 7,9 milyar USD azalttığını açıkladı. 2008’in ilk çeyreği sonunda 11,5 milyar USD’lik bir varlık indirimi daha açıkladı. Demek ki Merryll Lynch, bu 19,2 milyar USD’lik zararı, yıllarca varlık değerleri arasında taşımış ve yıllarca topluma finansallarla yalan söylemişti. Ve de tüm bu yalanlar ‘muhasebe kurallarına’ uygundu!”

Muhasebe uygulamalarının muhasebe kurallarına uygunluğunun gerekliliği tartışmasızdır. Ancak bu uygunluk yalnızca biçimsel düzeyle sınırlı kalıyor ise hiçbir anlam ifade etmiyor demektir. Her iki örnekte de, sosyal sorumluluk kavramına ve özün önceliği kavramına aykırı muhasebe uygulamalarının olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki bu kavramlar, yaratıcı muhasebe uygulama-

malarında olduğu gibi, hakikati saptırmaya, olayı özünden uzaklaştırmaya, sonuçta tüm toplumu zarara uğratmaya asla müsaade etmemektedir.

2.4. Yanıltıcı Finansal Raporlar ve Denetim Raporları

Yanıltıcı finansal raporlar denince akla İsveçli "Kibrit Kralı" Ivar Kreuger gelir. Zira bu işin piri olduğu sanılır. Tarihin en büyük dolandırıcıları listesinde müstesna bir yere sahip olan Kreuger "Şirketimizin durumu harika gidiyor" diye bilanço uydurup, çıkardığı yeni hisse senetlerini yüksek fiyatla halka satması ile hatırlanır. Bu sayede iki savaş arasında Avrupa'nın en ünlü zenginleri listesinin en tepesinde yer almayı başararak zor durumdaki Avrupa hükümetlerine yüksek faiz ve bazı tekel hakları karşılığında borç bile vermiştir (Sak, 2008).

Başta potansiyel yatırımcılar, kredi/finans kurum ve kuruluşları ile işletmeye kredi (borç) veren kişiler olmak üzere, müşteriler, satıcılar (tedarikçiler), taşeronlar, hisse senedi sahipleri, analistler, dış denetçiler, sigortacılar, danışmanlar, sendikalar, sivil toplum örgütleri (hatta siyasi partiler), mahkemeler, medya ve kamuoyu ile işletme sahip ve/veya ortakları, işletme yöneticileri ve diğer iş görenler, iç denetçiler amaçlarına dönük kararları verebilmek için finansal raporlara gereksinim duyarlar. Ancak bu finansal raporların kullanıcılarının amaçlarına hizmet edebilmesi için gerçeklere, standartlara ve mevzuata uygun, anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir şeffaflıkta, güvenilirliği tartışılmaz biçimde tarafsız ve dürüst sunulmuş ve onaylanmış olması gerekir. Aksi durumda yanıltıcı olurlar. İşte muhasebe sistemleri aracılığıyla üretilen yanıltıcı finansal rapor ve bilgilerin, bunların doğruluğunu ve güvenilirliğini onaylayan yanıltıcı denetim raporlarının bu krizlerin ortaya çıkmasında hiç mi katkısı yoktur? Elbette vardır ve bunun aksini iddia etmek mümkün değildir. Yanıltıcı finansal tabloların ve bu suretle yanıltılanların çoğalmasının krizlerin çıkması için uygun zemininin oluşması anlamına geldiği kabul edilmelidir. Yaşanan krizler incelendiğinde bunların oluşmasında yanıltıcı finansal rapor-

lamanın önemli rolünün olduğu görülür. Örneğin 1929-1933, 1997-1998 ve 2008-2009 krizlerinin oluşmasında şişirilmiş varlık değerleri ve kar düzeylerinin üstelik denetlenmiş ve onaylanmış olmalarının büyük rol oynadığı değerlendirilmektedir (Aysan, 2009:10).

Yaşanan son küresel kriz şeffaf, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, güvenilir, ihtiyaca uygun vb. nitelikleri yüksek finansal raporlamanın önemini ve bu nitelikleri haiz raporlara duyulan ihtiyacı çok açık biçimde bir kez daha ortaya koymuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere yanıltıcı finansal raporlar krizin temel nedenlerinden biridir. Etkileri itibarıyla toplumun önemli kesimlerine yayılan büyük zararları söz konusu olmaktadır. Muhasebe ve denetim skandalları ülkesi ABD’de bu konuda yüzlerce şirket vakası ile karşılaşılmıştır. Aşağıda bunlardan bazılarını kısaca yer verilmiştir (Selimoğlu vd., 2008:164-166):

Colorado’da bulunan Haugen, Springer Co, PC denetim ve danışmanlık firmasının ortak denetçisi Charles Springer, Vari-L Şirketi'nin 1997 yılı finansal tablo denetiminde, şirketin gelirlerini dürüst bir şekilde tespit etmediğini, işçilik giderleri ile genel giderleri varlık hesaplarına kaydettiğini, stoklarını olduğundan fazla gösterdiğini, aslı olmayan satışlar için fatura düzenlediğini ve bu şekilde 1996-2000 yılları boyunca aslında vergi öncesi zarar olmasına rağmen şirketi karlıymış gibi gösterdiğini fark etmemiş ve Vari-L'nin 1996, 1997, 1998, 1999 yılları ile 2000 yılının ilk çeyreği için olumlu denetim görüşü içeren raporlar düzenlemiştir.

Diğer bir vakada Arthur Andersen (muhasebe-denetim şirketi), Waste Management'in finansal tablolarının yanlış beyan edildiğini fark etmesine rağmen olumlu denetim raporu düzenlemiştir. Nitekim Andersen'in çalışma kâğıtları, denetçilerin toplam gelirin %12'si oranındaki bilinçli yanlış beyanı "önemli" görmediklerini ortaya koymaktadır. SEC, Andersen'in, çok değerli bir müşterisini korumak ve kaybetmemek amacıyla olumlu rapor düzenlemiş olabileceğini kaydetmiştir.

Bir başka vaka, Merkezi Florida'da bulunan Sunbeam Şirketi'nin finansal tablolarının geniş kapsamlı manipülasyonunu içermektedir: Bu manipülasyonun iki önemli kaynağı vardır: a) Gelirlerin usule aykırı tespit edilmesi b) Fonların oluşturulması. Burada söz edilen fonlar, yönetimde meydana gelen değişim sonrası yeniden yapılanmaya harcanmak üzere oluşturulmuştu. Ancak bilinçli olarak çok şişirilmişti. İzleyen dönemlerde faaliyet giderleri cari dönemin olağan gelirlerine uygulanmamış, bunun yerine sözü edilen fonlardan düşülmüştür. Yani gelir rakamının azalmaması sağlanmıştır. Gelirlerin tespitini ilgilendiren diğer bir sorun ise; gerçekte satılmamış olan malların fatura edilerek satılmış gibi gösterilmesi ve böylece satış gelirlerinin artırılmasıdır. Sunbeam, bu şekilde 1997 yılı sonu itibariyle finansal tablolarında 189 milyon USD gelir göstermiştir. Ancak bu rakamın 62 milyon USD'lik kısmı (yani %32,8'i) hileli işlemlerden kaynaklanmıştır. Şirket'in genel müdürü ile üst düzey finans müdürü tarafından oluşturulan bu hileli rakamlar, Şirket'in hisse senedi fiyatının 1996-1998 döneminde 12 USD'den 52 USD'ye yükselmesine neden olmuştur. SEC raporunda Sunbeam denetçisinin 1997 denetiminde şirket yönetiminden gelirle ilgili rakamlarda sadece %16 oranında düzeltme istediği ifade edilmektedir. Çünkü denetçi %16 dışında kalan sorunlu işlemleri de görmüş, ancak bunları önemli kabul etmemiştir. Dolayısıyla denetçinin, tasarruf sahiplerini hisse fiyatları açısından önemli düzeyde etkileyen bu hileli rakamları fark ettiği, ancak hepsi için düzeltme istemediği gibi aslında çok önemli düzeyde olan bu finansal sorunları raporuna da yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Yani denetçi %32,8 oranındaki toplam yanlış beyanı dikkate alarak olumsuz denetim raporu düzenlemesi gerekirken, yanlış beyanın sadece %16'sını sorunlu olarak nitelendirip düzeltme istemiş ve buna göre de olumlu denetim raporu düzenlemiştir.

Merkezi New York'da bulunan Cendant Şirketi'nde yaşananlar da fonların manipülasyonu, gelirlerin usule aykırı tespiti ve giderlerin olduğundan az gösterilmesi gibi hileler içermektedir. Bu vakada şirket yönetimi, denetçinin yanlış beyanı ortaya çıkarmasını önlemek için gizli bir düzenek (kaba tabirle

tezgâh) oluşturmuştur. Örneğin; Cendant kasıtlı olarak yanlış beyan edilmiş fonları (karşılıklar), ayrıntılı bir denetime maruz kalmayacağını bildiği bağlı şirketlerin hesaplarında gizlemiştir. Cendant'ın denetimini yürüten Ernst&Young denetim şirketinin denetim elemanları bu hileyi fark edememişlerdir. Cendant ayrıca; 49 milyon Dolar tutarındaki nakit bakiyesini 100 milyon Dolar şişirerek 149 milyon Dolar olarak raporlamıştır. Bu yanlış beyan, yılsonu banka mutabakatlarında (hesap özetinde) 100 milyon Dolarlık bir banka işleminin olmaması sonucu rahatlıkla görülebileceğinden, herhangi biri denetçinin bu hileli işlemin kolaylıkla farkına varabileceği düşünebilir. Ancak denetçilerin Cendant'ın söz konusu döneme ilişkin finansal tablolar ile ilgili görüşünü değiştirmemesi, verilen örneğin bir "sorun" olduğunu fark etmediklerini göstermektedir. Nitekim Ernst&Young denetim firmasının Cendant denetiminde yer alan bir denetçi, sorunlu işlemin tespitindeki başarısızlığı “Cendant'daki insanların böyle şeyler yapacak insanlar olabileceğini hiç düşünmedik” şeklinde açıklamaktadır. Bu sonuç profesyonel bakış açısı eksikliği, mesleki özen, titizlik ve şüphecilik gibi önemli ilkelerin ihlal edilmesinden kaynaklanmıştır.

2.5. İhtiyatlılık ve Muhafazakârlık Kavramlarından Uzaklaşma

Daha öncede ifade edildiği üzere krizin en önemli nedenlerinden biri de muhasebe temel kavramlarından, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden giderek uzaklaşan muhasebe uygulamalarıdır. Son krizde hemen tüm muhasebe temel kavramlarından belli ölçüde uzaklaşma ve kopmalar saptanmakla beraber özellikle muhafazakârlık yaklaşımından ve ihtiyatlılık kavramından önemli ölçüde sapma olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki bu kavram gerçekleşme ilkesine göre gerçekleşmeyen gelir ve karların kaydedilip raporlanmasını yasaklarken basiretlik ilkesi gereğince de mevcut ve olası zararlar için karşılık ayrılmasını ve gider yazılmasını şart koşar. Bu kavram dolayısıyla varlıkların ve karın olduğundan yüksek gösterilmesine asla müsaade etmeyen

muhafazakâr (korumacı) bir yaklaşım sergiler. Bu bağlamda ticaret hayatında kalıcılığın muhafazakâr ve basiretli olmak esasına dayandığını ve muhasebenin ticaret hayatını yansıtmak durumunda olduğunu, dolayısıyla ticaret hayatının esaslarından uzaklaşan yaklaşım ve ilkeleri esas alan bir muhasebe sisteminin sanal bir gerçeklik yaratma riski taşıdığını vurgulamak gerekir (Kutlan, 2009:422).

İşletme sermayesinin ve alacaklıların korunmasını hedefleyen muhafazakârlık yaklaşımından türetilen ihtiyatlılık ilkesi esasında işletmenin sürekliliği kavramıyla örtüşür. Bu kavramdan uzaklaşma işletmenin sürekliliğini tehlikeye sokan bir durumdur. Muhasebede, muhafazakarlık yaklaşımının ve dolayısıyla ihtiyatlılık kavramının rolü, özellikle konjonktürel dalgalanmaların yoğunlaştığı dönemlerde daha iyi kavranır (Kutlan, 2009:422). ABD’de finansal piyasalarda yapılan uygulamalarda önemli ölçüde ihtiyatlılık ilkesinden uzaklaşıldığı gözlemlenmiştir (Yılmaz, 2009:7). Nitekim ihtiyatlılık kavramından giderek uzaklaşan işletmelerin er ya da geç batması kaçınılmazdır. Enron ve Global Crossing’den sonra ABD’nin en büyük telekomünikasyon şirketlerinden WordCom’da 3,85 milyar dolarlık muhasebe skandalının ortaya çıkmasının ardından iflasını açıklamıştır. ABD’nin en büyük iflası olarak değerlendirilen WordCom’un iflası Enron’un iki katı büyüklüğündedir. Dünya Gazetesi’nin 23.07.2002 tarihli haberine göre ABD’nin en büyük şirket iflasları ile iflas eden şirketlerin piyasa değerleri sırasıyla şöyledir: WordCom 103.8 milyar USD, Enron 63.4 milyar USD, Global Crossing 24.1 milyar USD, Adelphia 22.4 milyar USD, Kmart 17.0 milyar USD’dir.

2.6. Gerçeğe Uygun Değer Yöntemi ile Değerleme

Krizde şüpheleri üzerine çeken ve en çok eleştirilen muhasebe uygulaması Makul veya Gerçeğe Uygun Değer (Fair Value) yöntemi olmuş, hatta bu yöntemin yasaklanması yönünde çeşitli girişimlerde bile bulunulmuştur (Yılmaz, 2009:6). Muhasebe temel kavram ve ilkelerinden biraz da uzaklaş-

ma anlamına gelen bu kavramı IASB “*bilgili ve istekli taraflar arasında herhangi bir ilişkiden etkilenmeyecek şartlar altında, bir varlığın el değiştirebileceği fiyat veya yükümlülüklerin ifası sırasında esas teşkil edecek tutar*” olarak açıklarken FASB “*cari piyasada, aralarında muvazaalı bir ilişki bulunmayan bilgili ve istekli taraflar arasında bir varlığın ya da yükümlülüğün değişimine konu olan tahmini fiyattır*” şeklinde tanımlamaktadır (Aktaş ve Deran, 2006:5-6). Bilanço değerlemesinde her zaman bu değer “gerçek” değeri yansıtmadığı gibi, bu değer saptanamadığı durumlarda önerilen ve kullanılan hesaplama yöntemleri de son derece öznel dir (Kutlan, 2009:419). FASB’in gerçeğe uygun değer saptanmasında takip edilmesini önerdiği hiyerarşi incelendiğinde bu öznellik daha iyi görülecektir (Aktaş ve Deran, 2006:9):

1. Aktif bir piyasada varlık ve yükümlülükler için yayınlanmış fiyatlar kullanılması,
2. Benzer varlık ve yükümlülükler için yayınlanmış fiyatlar kullanılması,
3. Yayınlanmış fiyatlardan ziyade direkt piyasa verilerinin kullanılması,
4. Direkt olmayan (dolaylı) piyasa verilerinin kullanılması,
5. İşletmeye ilişkin verilerin kullanılması.

Bu açıklamalardan sonra makul değer muhasebesinin ne kadar makul olduğu veya gerçeğe uygun değer gerçeği ne oranda yansıttığı sorulmalıdır? (Khoury, 2009). Acaba dünün hastalıklarına çare olarak getirilen muhasebe sistemindeki “piyasa fiyatından değerlendirme” kuralı bugünkü sert piyasa tepkilerinin bir nedeni midir? (Sak, 2008). Bu yaklaşımın ilk kayıt ilkesine, muhasebenin temel kavramlarından özellikle maliyet esas ve ihtiyatlılık kavramına aykırı olduğu ortadadır. Diğer yandan piyasaların yükseldiği bir ortamda bu yöntem ile değerlendirme varlıkları ve karı arttırırken aksi durumda düşüşü hızlandırıcı bir etki de yapabilmektedir (Wu ve Pan, 2009:135). Bu durum ise şu anda olduğu gibi küresel anlamda finansal kriz – likidite krizi – reel sektör krizini tetikleyebilmektedir (Kutlan, 2009:419).

1929 krizinden sonra kurulan SEC, piyasa değeri ile değerlemeyi “*denenmemesi gereken bir yöntem*” olarak nitelendirmiş (Zeff, 2007:49-62)

ve yerine uzun yıllar boyunca maliyet yöntemini uygulamasını dayatmıştır. *Bugün de getirilen önerilerden biri olan “finansal tablolar maliyet yöntemine göre oluşturulurken, finansal tablo ekinde güncel değerle de bilgi sunulsun”* şeklinde bir düzenlemeyi SEC daha 1936 yılında yapmıştır (Yılmaz, 2009:6). Karar vericilerin daha açık, daha şeffaf, daha doğru bilgilendirilmeleri açısından pekala her iki değerlendirme esasının da yer aldığı finansal raporlar düzenlenebilir. Böylelikle hem muhasebe kavram ve ilkelerinden uzaklaşmamış, hem de (olası bir krize gerek kalmadan) üretilen bilgilerin kalitesi arttırılmış olur.

2.7. Şeffaflık Sorunu ve Denetim Zaafiyeti

Daha önce bahsi geçen Ivar Kreuger ile o dönemlerde bir röportaj yapan Amerikan Saturday Evening Post gazetesi kendisine başarısının sırrını sorduğunda, o büyük bir açık sözlülükle “gizlilik ve hatta daha çok gizlilik” demiştir. Kreuger'in ne demek istediği ABD'deki şirketi batınca anlaşılmış, zira hesaplarını kontrol eden bağımsız denetim şirketleri aslında şirketin ilan edilen getirileri haklı gösterecek hiçbir aktivitesi olmadığını görmüşlerdir. Bunun üzerine muhasebe sistemlerini saydamlaştırmak ve hisse senedi piyasalarında kamuoyunu aydınlatmak için yeni düzenlemeler getirilmiştir. İşte Kreuger'i asıl ünlü yapan onun özellikle Amerikan kamuoyu aydınlatma sisteminin kuruluş nedeni olmasıdır: Çünkü Amerikan sermaye piyasalarında şirket hesaplarının saydamlığına veya şeffaflığına ilişkin düzenlemeler onun halka açık şirketlerinde çevirdiği dolaplar dikkate alınarak tasarlanmıştır (Sak, 2008).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNTACD) Mart 1999'da yayınlanan raporunda: *“Uzak doğudaki finansal kurum ve şirketlerin başarısızlıkları, aşırı borçlanmış şirketler, özel sektörün yüksek dış borçlanma eğilimi ve şeffaflık ile hesap verilebilirlik alanındaki eksikliklerin sonucudur... Finansal açıklama eksikliklerinin bu konuda önemli payı vardır. Açıklama kurallarındaki eksiklikler de dolaylı olarak iç denetim bozuklukları-*

na, bankaların ve şirketlerin bozuk ve uygunsuz risk yönetimi uygulamalarına katkıda bulunmuştur” şeklinde yer alan bu ifadeler 2008 krizi için de geçerliliğini korumaktadır (Aysan, 2009). ABD’deki mevcut kredi krizinin kaynağının, “şişirilen ve patlayan varlık balonu, riski yayması gerekirken bunun yerine aşırı borcun sahip olduğu sistematik riski artıran karmaşık tahviller ve türevleriyle ilgili devasa şeffaflık sorunları ve zaman içinde ortaya çıkan istikrar sağlamaya yeterli olmayan denetim yapısı” olduğu ifade edilmektedir (Spence, 2008:26; Daştan, 2009:60).

İşletmelerin finansal raporlarının yanıltıcı olmadıklarının özellikle bağımsız denetim mekanizması aracılığıyla teyit edilmesi bu bilgileri kullanacak olanlar açısından onları kuşkusuz daha güvenilir hale getirir. Denetim kavramı genellikle işletmenin finansal raporlarının genel kabul görmüş muhasebe kavram ve ilkelerine, muhasebe sistem, yöntem ve standartlarına, sermaye piyasası, ticaret ve vergi kanunları gibi muhasebe mevzuatını teşkil eden hususlara uygun düzenlenip düzenlenmediğini belirlemeye ve raporlamaya yönelik etkinlikleri ifade eder. Dolayısıyla denetlenmiş finansal raporların güvenilirlik düzeyi denetlenmemiş olanlara nispeten daha yüksek kabul edilir. Ancak finansal tabloların denetlenmiş olmalarının getirdiği yüksek güvenilirlik aynı zamanda yanıltıcı olma riskini de arttıran bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin yatırımcılar nasıl olsa denetlenmiş diye söz konusu finansal raporlara daha az kuşku ile bakabileceklerinden, denetim zaafiyetinin söz konusu olduğu durumlarda yanıltılmış olma riskleri daha yüksek olacaktır.

Nitekim finansal krizlerle birlikte batan büyük şirketler incelendiğinde hepsinin finansal raporlarının denetimden geçtiği ve olumlu görüşlerle dolu denetim raporlarına sahip olduğu görülebilecektir. Halbuki gerçeğin böyle olmadığı finansal raporların hata, hile ve deyim yerindeyse “kitabına uydurma” gibi yanıltıcı bilgilerle dolu olduğu sonradan ortaya çıkınca anlaşılmıştır. Bu konuda yığınla örnek verilebilir belki ama Enron ve Arthur Andersen LLP vakası bile tek başına yeter. 1997–2000 yılları arasında Enron'un karı en az 586 milyon USD (ortalama %20) fazla gösterilmiş, fiktif kar ve sermaye elde

etmek, borç yükünü düşük göstermek, sırf vergi muafiyetlerinden yararlanmak gibi amaçlarla muhasebe mevzuat, ilke ve standartlarına uymayan şekillerde kullanılan çok sayıda Özel Amaçlı Şirket (Special Purpose Entity - SPE) ve 1000'e yakın Off-Shore şirket kurulmuş ve bunların Arthur Andersen LLP'nin bilgi ve tavsiyeleriyle yapıldığı anlaşılmıştır (Saltoğlu, 2003:107-116). Zira Arthur Andersen LLP 2000 yılında Enron'dan, çoğunluğu danışmanlık hizmetlerinden olmak üzere, toplam 52 milyon USD kazanmıştır ki bu haftada 1 milyon USD anlamına gelmektedir. Ayrıca Arthur Andersen LLP çalışanlarının bir kısmı Enron ile ilgili çok sayıda belgeyi, bunların bir mahkeme tarafından talep edilebileceği bilinmesine rağmen, kendilerini riske atarak, yok etmiştir (Oran, 2002).

Diğer yandan krize ilişkin, *“problemlerin altında bankaların kötü kararları ve denetleme hataları yatmaktadır. Şirket tepe yönetimlerine yönelik teşvik sistemleri defoludur. Sorun kötü bir muhasebe sistemi eşliğinde raporlanan getirilerin şişirilmesine zemin hazırlayan ve şeffaf olmayan hisse senedi opsiyonlarına dayanmaktadır”* (Stiglitz, 2008:9; Daştan, 2009:61). Mevcut muhasebe sistemleri hedge muhasebesi için başarılı ölçme yöntemleri geliştirememiştir. Türev ürünlerin muhasebeleştirilmesi halen sorunludur. Karmaşık bir yapı sergiledikleri için özellikle finansal varlıklar doğru ve sağlıklı biçimde fiyatlanıp değerlendirilememekte, aşırı değerlendirme uygulamalarının önüne geçilememektedir. Bu nedenle finansal balonlar veya köpüklerin oluşmasına seyirci kalınmakta ve adeta bunların patlaması izlenmektedir.

Bununla beraber zararların gizlenmesi ve karların şişirilmesi uygulamaları şirket yöneticilerinin menfaatleri ile örtüşmektedir. Çünkü yöneticiler şirket batarken bile açıklanan kar rakamları üzerinden teşviklerini, primlerini almaya devam etmektedirler. Örneğin Ocak 1999 ile Mayıs 2002 arasında borsadaki hisse fiyatları %75 oranında düşen 25 şirketin yöneticileri 23 milyar USD tutarında ücret, prim ve diğer eklentiler şeklinde menfaat sağlamışlar ve bu gerçek şirketlerin ancak ödeme güçlüğü içine düşmelerinden sonra ortaya çıkmıştır (Fortune 2002 Eylül sayısından aktaran Aysan, 2009). Bu ise

Stiglitz'in ifade ettiği gibi yönetici teşvik sistemlerinin sorunlu olduğunu ve gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Teşvik sistemi yöneticileri adeta şirketi batırmaya teşvik etmektedir.

Finansal krizi şeffaf olmayan muhasebe uygulamalarına ve finansal raporlara dayandıran görüşlerin yanı sıra bilakis şeffaflık adına atılan bazı adımların gereksiz malumat ürettiğini, piyasalara fazladan malumat akışının ise risk algılamasını yükselttiğini, piyasaların buna daha sert ve aşırı tepkiler vermesi nedeniyle ise dalgalanmaların (volatilite) arttırdığını düşünenler de vardır (Sak, 2008).

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik kriz *“bir ticari yanlışlar kümesi olarak da ifade edilebilen ekonomik depresyon hali”* olup *“...yetersiz ya da yanlış yönetsel tercihlerle belirli bir dönemde ortaya çıkan makroekonomik buhran”* dır (Apak, 2009:6). Krize ilişkin *“problemlerin altında bankaların kötü kararları ve denetleme hataları yatmaktadır”* diyen Nobel ödüllü Stiglitz (2008) bunu teyit eder. Gerçektende nakit bolluğu, düşük faiz hadleri, gevşek borçlanma kuralları, kredi çokluğu bilanço dışı değerler ile türev ürünleri artırmış ve finansal değerlerin reel değerleri katlamasına neden olmuştur. Özel şirketlerin piyasa egemenliği ve işletme grupları ile piramitleşmeler denetim zaafiyetleri doğurarak şişirilmiş varlık değerleri ve kar düzeylerinin denetlenmiş ve onaylanmış olmasının önüne geçememiştir (Aysan, 2009:28).

Yine Nobel ödüllü Akerlof ve Romer (1993), yetersiz muhasebe sistemlerinin, gevşek yasal düzenlemelerin, düşük cezaların kar sağlamak için iflasa (bankruptcy for profit) neden olacağını iddia etmişlerdir. Bu iddia eğer doğruysa yaşanan küresel kriz için bu bir muhasebe krizidir denebilir. Bu doğru olmakla beraber kuşkusuz bu kriz yalnızca muhasebe ve denetim ile ilgili sorunlara indirgenemez. Fakat krizin ortaya çıkmasında muhasebe ve denetim ile ilgili boşlukların, yanlışların, zaafaların, muvazaalı işlemlerin önemli rol

oynadığı da yadsınamaz. Muhasebenin anayasası diyebileceğimiz evrensel muhasebe kavramlarından sapılması göz ardı edilemez. Bu bağlamda muhasebe ve kriz ilişkisini şu noktalarda özetlemek mümkündür (Can ve Bengü, 2009):

- Sosyal sorumluluk kavramı başta olmak üzere kişilik, işletmenin sürekliliği, dönemsellik, parayla ölçülme, maliyet esası, tarafsızlık, tutarlılık, tam açıklama, ihtiyatlılık, önemlilik ve özün önceliği kavramlarından (ilkelere) uzaklaşılması,
- ihtiyatlılığın esnetilmesi ve muhafazakar olmayan makul değer (fair value) muhasebesinin abartılması,
- yaratıcı muhasebe uygulamalarına müracaat edilmesi, muhasebe kurallarındaki esnekliklerin ve boşlukların işletmeleri gerçekte olduğundan daha farklı gösterebilmek için kullanılması,
- yanıtıcı finansal raporlar ve bunların üstelik bağımsız denetimlerden geçmiş olması,
- özellikle türev ürünler ile ilgili şeffaf olmayan muhasebe uygulamaları veya bilanço dışı bırakılan kimi mali olay veya işlemler bu krizin irili ufaklı nedenleri arasında sayılmalıdır.

İddia edildiği gibi kriz eğer mevcut muhasebe ve denetim sistem ve uygulamalarından kaynaklanan bir kriz ise o zaman çözüm de zaten muhasebe ve denetim içinde aranmalıdır. Bu nedenle muhasebe ve denetim de bu krizden sorumlu tutulmalıdır. Tutulsun veya tutulmasın muhasebe ve denetim esas kimliğine bürünerek bu krizi tersine çevirecek girişimlere katkıda bulunmak ve tüm toplumun çıkarlarını koruma görevinin büyük parçası olmak zorundadır. İdeal olan muhasebe ve denetim sistemlerinin krizlerin ortaya çıkmasını önleyebilecek yapıda yeniden tasarlanmalarını sağlamaktır. Bu kolay olmamakla beraber hiç olmasa kriz öncesinde veya esnasında erken uyarı sistemi olma potansiyelinin işlevsel hale getirilmesi sağlanabilmelidir. Aksi halde muhasebe ve denetimin ne ve kim için varolduğu kaçınılmaz olarak ciddi biçimde tartışılır hale gelir. Bu bağlamda mesleğin ve meslek mensubu-

nun krizden önce ve o esnada sorumluluğu topluma işletmeler ile ilgili gerçeklerin bildirilmesini sağlamaktır. Zira finansal krizlerin temel nedenlerden biri topluma açıklanan bilgilerin gerçekleri yansıtmamış olmasıdır. Bu nedenle ekonomik krizler öncesindeki finansal skandalların önlenmesi için muhasebe ve denetim mesleği (Aysan, 2009:28):

- Şişirilmiş finansalları daha iyi incelemek, gerçekleşmemiş değerlerin finansal tablolara girmesini önleyebilir.
- Değerleme yöntemleriyle ilgili seçenekleri ve açıklamaları iyileştirebilir.
- Kayıt dışı varlıkları ve borçları önleyebilir.
- Şirketlerin iç denetim ve risk yönetimlerinin iyileştirilmesini sağlayabilir.
- Varlık değerlerinin ve karlarının şişirilmesini önleyecek muhasebe standartlarının geliştirilmesini sağlayabilir.
- Muhasebe standartlarının yeniden gözden geçirilmesi ve uygulamaların tekdüzene kavuşması yönündeki çalışmaları artırabilir.
- Yöneticilere ödenen özlük hakları ve tutarlarının açıklanmasını sağlayabilir.

Halka açık olmayan (küçük) işletmelerin genellikle vergi matrahını küçültmek amacıyla varlıklarını ve karlarını olduğundan düşük, halka açık (büyük) işletmelerin ise tam aksine daha fazla kaynak bulmak amacıyla varlıklarını ve karlarını olduğundan büyük gösterme çabası içinde oldukları gözlemlenmektedir. Zira küçük işletmenin derdi devletle, büyük işletmenin derdi milletledir. Olduğu gibi görünmeyen veya görüldüğü gibi olmayan bu işletmeler yüzünden her iki durumda da devlet ve millet zarar görür. Ortaya çıkan zararın iyice hissedilmesi ve artık tolere edilemeyecek büyüklüklere erişmesi ile birlikte kriz patlak vermekte ve krizin faturası tüm topluma yüklenmektedir.

Bu bağlamda “*asimetrik risk*” (Ertuna, 2009:10) ve “*asimetrik bilgi*” (Şen, 2006:1-24) kavramları anahtar kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimi görüşlere göre bu iki kavram finansal krizlerin daha iyi analizini ve anlaşılmasını sağlar. Akerlof'un ileri sürdüğü gibi asimetrik risk durumu iflası daha karlı hale getirebilmektedir. Neticede batan şirketler (özellikle büyük banka ve finans şirketleri) devlet tarafından kurtarılmakta ve maliyeti ise topluma yüklenmiş olmaktadır. Kriz dönemlerinde görülen bu uygulamalar “*karları özelleştirmek, zararları sosyalleştirmek*” biçiminde özetlenmektedir (Ertuna, 2009:10). Diğer yandan asimetrik bilgi az sayıda kişinin menfaatine buna karşın toplumun büyük bir kısmının zararına hizmet eden bir durumu tarif etmektedir. Bu sorun (Aracılık veya Asil-Vekil Sorunu adı da verilir) özellikle finansal piyasalarda daha belirgindir. Muhasebenin amacı esasında finansal piyasalarda asimetrik bilgi sorununu ortadan kaldırmak veya en azından hafifletmek olmalıdır (Oran, 2002). Bunun için finansal bilgi kullanıcılarına karar vermede faydalı ve güvenilir bilgiler sağlamalıdır. Fakat tam aksine açık ve şeffaf olmayan uygulamalar ve hazırlanan yanıltıcı finansal raporlar asimetrik bilgi ortamını beslemekte ve zaman içinde krize davetiye çıkarmaktadır. Halbuki muhasebenin temel kavramlarından başta sosyal sorumluluk kavramı, ardından önemlilik kavramı ile özün önceliği kavramı ve daha nice si üzerinde biraz düşünüldüğünde piyasada asimetrik risk ve asimetrik bilgi durumlarının oluşmasına ve toplum menfaatlerinin zarar görmesine müsaade etmeyen işaretler ile doludur. Kriz muhasebe ise çözüm de muhasebedir.

KAYNAKÇA

AKERLOF, G. and P.M. ROMER (1993). “Looting: The Economic Underworld of Bankruptcy for Profit”, Brookings Papers on Economic Activity, No.2, 1-73.

AKGÜÇ, Ö. (2009), “Kriz Nedeni ve Çıkış Yolları”, Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), Sayı: 42 (Nisan), ss.6-11.

AKTAŞ, R. vd (2009), Kriz Ortamında İşletme Yönetimi, TEB Yayınları, İstanbul.

AKTAŞ, R. ve A. DERAN, (2006), “Fair Value Karşılığı Olarak Gerçeğe Uygun Değer Kavramı ve Tespit Hiyerarşisi”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2006/2, ss.1-13.

APAK, S. (2009), “1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 41 (Ocak), ss.6-15.

ARNOLD, P.J. (2009), “Global Financial Crisis: the challenge to accounting research”, Accounting, Organisation and Society Journal, pp. 803-809.

AYSAN, M.A. (2009), “ Küresel Ekonomik Krizler ve Muhasebe Standartları”, TMUD, www.tmud.org.tr/UserFiles/File/AYSANSUNUM.ppt (01.12.2009)

CAN, A.V. ve H. BENGÜ (2009), “Küresel Finansal Kriz ve Muhasebe”, Global Mali Kriz ile ilgili Uluslararası Konferans'ta sunulan bildiri, 21-22 Aralık 2009, Bakü/Azerbaycan.

ÇITAK, N. (2009a), “Yaratıcı Muhasebe Hileli Finansal Raporlama Mıdır?”, Mali Çözüm Dergisi, İSMMMOMO Yayını, Sayı: 91 (Ocak – Şubat Sayısı), ss.81-109.

ÇITAK, N. (2009b), Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

DAŞTAN, A. (2009), “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletmelerdeki Rolü ve Kriz Yönetimine Katkısı”, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl: 9, Sayı: 28 (Nisan Sayısı), ss. 57-72.

EĞİLMEZ, M. (2009), Küresel Finans Krizi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

ERTUNA, Ö. (2009), “Krizden Alınacak Dersler Yeni Bir Fırsat mı?”, Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD), Sayı: 43 (Temmuz), ss.6-13.

<http://www.isdbforum.org> (25.12.2009)

KHOURY, N.S. (2009), “Global Financial Crisis and Accounting Profession”, The Lebanese Association Of Certified Public Accountants the 17th International Congress, 22-23 April 2009,

<http://www.lacpa.org.lb/Includes/CuteEditor/uploads/Congress%2017/Global%20Financial%20Crisis.pdf>

KUTLAN, S. (2009), “ ‘Krizsiz Gelişme veya Gelişmesiz Kriz Mümkün mü?’ Paradigmasının Controlling ve uluslar arası Muhasebe Uygulamalarına İzdüşümleri”, Kriz Yönetimi, Derleyenler: H. Sümer ve H. Pernsteiner, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.414-424.

ORAN, A. (2002), “GLOKAL”, (ODTÜ İşletme Topluluğu Dergisi), Bahar Sayısı.

ÖZER, M. (1999), Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar, Eskişehir.

ÖZKAN, G.F. (2008), “Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım”, BDDK Küresel ve Uluslararası Finansal Sistemde Yeni Mimari Arayışları Konferansı, 29 Ağustos 2008, İstanbul.

SAĞLAM, N. (2008), “G-20 Zirvesi, Finansal Kriz ve Muhasebede Şeffaflık”, Dünya Gazetesi (22.11.2008).

SALTOĞLU, M. (2003), “Yaratıcı Muhasebede Özel Amaçlı Şirketlerin Rolü ve Enron Örneği”, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl: 3, Sayı: 10 (Eylül Sayısı), ss. 107-116.

SAK, G. (2008), “Yoksa Bu Muhasebe Kuralları, Krizi Daha Da Derinleştiriyor mu?”,

http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?YZR_KOD=6&HBR_KOD=91522, Referans Gazetesi (01.03.2008).

SELİMOĞLU, S.K. vd (2008), Muhasebe Denetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

SPENCE, M. (2008), “Zor Zamanlardan Etkin Küresel Yönetim”, Küresel Kriz ve Sonrası, Turkishtime, Om Yayıncılık, İstanbul, ss.25-27.

STIGLITZ, J. (2008), “Çıkış Yolu”, Küresel Kriz ve Sonrası, Turkishtime, Om Yayıncılık, İstanbul, ss.5-12.

ŞAKRAK, M. (1999), “Kriz Döneminde Muhasebe Bilgi Sisteminin Rolü”, Analiz (Muhasebe - Finans Araştırma ve Uygulama Dergisi), Yıl:8, Sayı:10, Haziran, ss.47-58.

ŞEN, A. (2006), “Asimetrik Bilgi-Finansal Kriz İlişkisi”, Dumlupınar

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:14 (Nisan), <http://sbe.dpu.edu.tr/14/1.pdf>, ss. 1-24.

TEPAV (2008), “2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler”, Küresel Kriz Çalışma Grubu, www.tepav.com

TÜRKER, M. (2009), “24.01.2009 Tarihli Muhasebe ve Finansman Derneği Olağan Kurulu, Konuşma Notları.

WU, F. and Y. PAN (2009), “Analysis of the Current Financial Crisis from an Accounting Point of View”, International Journal of Business and Management, Vol:4, No:10 (October), pp.131-143.

YILDIRIM, İ ve T. GÜLCEMAL (2009), “Türkiye’de Meydana Gelen Finansal Krizlerin Tahmin Edilebilirliği: Öncü Göstergeler Işığında Bir Değerlendirme”, 13. Ulusal Finans Sempozyumuna Sunulan Tebliğ, 22-25 Ekim 2009, Afyon.

YILMAZ, F. (2009), “Finansal Kriz ve Muhasebe: Suçlu Muhasebe Standartları mı?”, XIII. Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu, 18-22 Kasım 2009, Kıbrıs.

ZEFF, S.A. (2007), “The SEC rules historical cost accounting: 1934 to the 1970s”, Accounting and Business Research, Special Issue: International Accounting Policy Forum, pp. 49-62.

